

УДК 93 : 116 : 321.01 (6)
DOI: 10.26693/ahpsxxi2022.04.019

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ У КРАЇНАХ АФРИКАНСЬКОГО КОНТИНЕНТУ В ХХ-ХХІ ст.

Людмила Лановюк,

e-mail: lanovuklp@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6483-101X>

*Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Україна, 03041, м. Київ, вул. Генерала Родімбаєва, 19*

У статті говориться про процес складання державності на Африканському континенті у ХХ-ХХІ ст.: характерні регіональні особливості та типові континентальні риси. Країни Африканського континенту відіграють сьогодні важливу роль у сучасній політичній карті світу. Континент заявив про себе як полігон геополітичних змагань провідних міжнародних акторів. Він має цікаве історичне минуле, пов'язане, зокрема, з періодом європейської колонізації. Свій історико-цивілізаційний слід у розвитку континенту залишили декілька хвиль переселенців. Африканські народи у ході історичного розвитку неодноразово зазнавали впливу як з боку ісламської, так і з боку християнської цивілізації. У результаті колоніальних завоювань Африканського континенту на початку ХХ ст. майже 90% території перебувало під контролем європейських держав. Період деколонізації розпочався після Другої світової війни й успішно тривав протягом другої половини ХХ ст. Одним із значимих здобутків стало утворення нових незалежних держав.

Ключові слова: *Африканський континент, колонія, деколонізація, держава, політичний режим, війна*

Постановка проблеми. Масштабні зміни, які відбуваються нині у соціально-економічній, суспільно-політичній та безпековій сферах актуалізували й обумовили необхідність під новим кутом зору проаналізувати роль, яку на сьогоднішній день відіграють держави Африканського регіону в інституціональному та політико-дипломатичному розвитку глобалізованого світу ХХІ ст. Африка – це другий за розмірами та чисельністю населення материк світу, стереотипне уявлення про який як «периферію світу» наразі не зовсім відповідає дійсності. Безперечно, не відкидаємо при цьому полярну контрастність у розвитку африканських держав. Сьогодні країни Африканського регіону зміцнюють свої позиції на міжнародній арені та, з ряду об'єктивно детермінованих сучасністю чинників, стають привабливими для провідних акторів на міжнародній арені. Останні переслідують власні інтереси щодо збільшення своїх сфер впливу у світі, отримання політичних чи економічних дивідендів. Беремо до уваги той фактор, що однією із головних особливостей сучасних тенденцій світового розвитку є перетворення регіону Африки на одного з найбільш перспективних суб'єктів історичного процесу та світової політики, який демонструє швидкі темпи економічного зростання і зростання впливу на міжнародні процеси. Сьогодні за вплив на Африку йде напружена боротьба між найбільшими світовими державами. Фактично, у цьому змаганні за вплив на зазначений регіон, створюється майбутній формат геостратегічного дизайну світу середини та другої половини ХХІ ст.

Аналіз попередніх досліджень. Запропонована тема мало розкрита, оскільки не зважаючи на значну кількість праць щодо процесів державотворення, теоретичні й практичні питання цього явища в регіоні Африки не вивчені належним чином. Серед вітчизняних африканістів вказана проблема не характеризуються

високим рівнем наукової дослідженості¹. Низка аспектів фактору демократичного транзиту у державах Африки досліджуються зарубіжними вченими у контексті відповідних наукових напрямів².

Прискіплива увага до проблем африканістики має прослідковуватися як у полі зору науковців, так і у форматі практичних дій з боку владних органів нашої держави. На жаль, чіткої стратегії співробітництва із країнами Африки Україна немає, як і результативного плану реалізації таких відносин. Виклики, що постали сьогодні перед українською державою, потребують якісного оновлення співробітництва з країнами Африки. Має скластися розумінням з боку політичної та економічної еліти держави факту появи на світовій арені нового впливового суб'єкта міжнародних відносин та світової політики, який має свої характерні особливості, інтереси, можливості та перспективи³.

Метою дослідження є розгляд континентальних політичних трансформацій країн Африки, детермінованих зовнішніми та внутрішніми чинниками сьогодення, а також із погляду історичної ретроспективи.

У роботі було застосовано міждисциплінарний підхід як синтез історії, політології та права.

Викладення основного матеріалу. До розгляду державотворчих процесів на Африканському континенті доречно підійти з позиції історичної ретроспективи в контексті європейської колонізації. Проникнення європейців на африканські території відноситься до періоду давньогрецької колонізації ще до нашої ери, коли численні грецькі колонії з'явилися на північному узбережжі континенту. У другій половині XIX ст., особливо після сумнозвісної Берлінської конференції (1884-1885 рр.), процес європейської колонізації Африканського континенту набув надзвичайної масштабності, отримавши назву «гонки за Африку». Майже весь континент (окрім Ефіопії й Ліберії) до 1900 р. виявився розділеним між рядом європейських держав: Францією, Німеччиною, Італією, Великою Британією, Бельгією, розширили свої території й Іспанія з Португалією.

До середини XX ст. Африка була континентом колоніально-залежних держав. Франція контролювала 37% африканської території з 26% населення, Великобританія відповідно – 32% з 39%, Бельгія – 8% з 8%, Португалія – 7% з 6%, колоніями володіли Іспанія та Італія. На початку 50-х років XX ст. незалежними залишалися чотири держави: Єгипет, Ліберія, Ефіопія, ПАР.

З 50-х років минулого століття розпочався крах колоніальної системи на Африканському континенті – незалежність здобули перші держави. У 1960-х роках вільними стали понад 40 країн, протягом 1970-80-х рр. – процес визволення Африки з під колоніального тиску практично завершився. 1960 рік увійшов в історію як «рік Африки»: 17 країн здобули незалежність саме цього року. Пік боротьби за незалежність припадає на період із 1957 р. до 1962 р., коли практично весь континент позбавився колоніального минулого⁴.

Особливо гостро відчули наслідки колоніальної залежності країни центральної і південної частини Африканського континенту. Тропічна Африка виявилася

¹ Радченко, О. (2009). Демократичний транзит як механізм реформування державного управління: світові моделі та проблеми застосування. *Науковий вісник*, 3, 21-32.

² Ростоу, Д. (2005). *Переходи до демократії: спроба створення динамічної моделі*. К.: Смолоскип; Хантінгтон, С. (2006) *Третя волна демократії. Теорія и практика демократії. Избранные тексты*. Москва: Ладомир.

³ Цівагий, В. (2020). Африка в сучасному поліцентричному світі: український вимір (інституціональний дискурс). *Актуальні проблеми міжнародних відносин та міжнародного права: матеріали Всеукраїнської наук. онлайн-конф. з міжнародною участю, м. Київ, 29 жовтня 2020 р.*, 2-16; Олійник, Ю. (2016) Національні інтереси України в Африці: чинники присутності та перспективи розвитку. *Стратегічні пріоритети*, 1 (38), 22-30.

⁴ Гарбар, Р. (2020). Континент великих можливостей і великих викликів. 25 травня весь світ буде відзначати 60 років Дня Африки. *День*, 13 травня.

найвідсталішим у економічному відношенні регіоном світу. Частка промислової продукції на душу населення була у 10-20 разів меншою ніж в економічно розвинених країнах. Значна частина населення зосереджувалася у традиційному сільськогосподарському секторі, де переважали родоплемінні та напівфеодалні стосунки. Гостро постала й гуманітарна складова. Катастрофічними проблемами виявилися голод та хвороби.

З метою лобювання на міжнародній арені інтересів африканських країн, що виборюють свою незалежність, а також для консолідації зусиль, скерованих на остаточну деколонізацію Африки, 1963 р. було створено Організацію Африканської Єдності (ОАЄ; нині Африканський Союз (АС)). Це була континентальна організація, яка займалася вирішенням проблем політичного характеру.

Друга половина ХХ ст. – це період розпаду холодної війни. З однієї сторони – Захід (США, Європа), з іншої – СРСР та Китай (між ними відбувалося своє протистояння). Африка трансформувалася в полігон глобального протистояння двох світів. До того ж «холодна війна» нерідко переростала й у «гарячу війну».

Новостворені африканські держави, які щойно позбавилися колоніальної залежності, перебували у пошуку гарантованої геополітичної підтримки й чіткої визначеності перспектив власного розвитку. Гарантувати бажане взявся Радянський Союз, який ніколи не володів колоніями в Африці. Радянські апологети запропонували молодим африканським країнам побудову соціалізму, оминувши капіталістичну стадію розвитку, так званий некапіталістичний шлях розвитку. Багато країн вподобали привабливу на перший погляд ідею. Найбільшими її прихильниками виявилися Єгипет (Гамаль Абдель Насер, Герой Радянського Союзу), Алжир (Бен Белла), Гана (Кваме Нкрума), Гвінея (Секу Туре), Сомалі (Сіад Барре), Конго – Кіншаса (Патріс Лумумба), Ангола (Агостіньйо Нетто) та інші. Почалося копіювання СРСР за типовими ознаками: націоналізація, колективізація, єдина правляча партія, єдина ідеологія тощо. Результат виявився прогнозованим – безперервні повстання, перевороти, заколоти, убивство лідерів тощо. Теорія «некапіталістичного шляху розвитку» зазнала краху⁵.

Для прикладу, у 1960 р. отримала незалежність Сомалі, колишня територія Великої Британії та Італії. У країні склалася демократична парламентська республіка на багатопартійній основі, одна із перших у Африці. Проте багатопартійна система у державі формувалася в процесі сильного кланово-етнічного протистояння. Переворот привів до влади у 1969 р. Сіада Барре з його мрією про Велике Сомалі та з орієнтацією на соціалістичну модель розвитку. Протягом 1977-1978 рр. Сомалі зазнало поразки у війні за Огаден проти Ефіопії. Це вплинуло на зміну політичної орієнтації: сомалійська влада відмовилася від підтримки СРСР, оскільки радянський уряд в цей час надавав підтримку ефіопському режиму Менгісту Хайле Маріама, і переорієнтувалася на Захід. Проте західні держави не поспішали надавати допомогу диктаторському правлінню Сіада Барре. Значні військові витрати зумовили найгострішу внутрішню кризу – розпочалися виступи проти режиму Сіада Барре. Незважаючи на намагання диктатора здійснити лібералізацію економічної та політичної систем, запровадити нову конституцію у 1989 р., тоталітарний режим виявився приреченим й був ліквідований у 1991 р. У 1992 р. в країні розпочалася кровопролитна громадянська війна, одним із наслідків якої став небачений за масштабами голодомор.

У ХХ ст. світова економіка потребувала у значній кількості нафти й алмазів, багаті поклади яких є у Анголі. Значною мірою, природні багатства стали своєрідною карою для жителів держави, охопленої війною. Найбільший виробник нафти у Африці – Ангола перебувала у переліку 15 найбідніших країн світу. Основні багатства зосереджувалися в руках нечисленної верхівки суспільства, а прибутки від продажу

⁵ Гарбар, Р. (2018). Щоб зрозуміти, куди рухається світ, потрібно придивитись до... Африки, яка знову стає полігоном геополітичних змагань. *День*, 23 травня.

нафти й алмазів впродовж довгих років спрямовувалися не на підтримку соціально-економічного розвитку, а на подальше продовження війни. Склалася особливого роду влада – «хижацька автократія», тобто політичні режими, які забезпечували особисту владу, максимально ігноруючи потреби власного населення. Середня тривалість життя у Анголі становить 38 років, а голод може бути настільки агресивним, що здатен набувати форм канібалізму та жорстоких вбивств через їжу. Для врегулювання ситуації влада вдається до заходів надзвичайної репресивності⁶.

Африка – другий за площею та населенням материк у світі. Із врахуванням прилеглих островів він займає 5,9 % площі земної поверхні та 20,3 % площі суходолу. А його населення становить майже 1,4 млрд. (станом на кінець 2021 р.). Загальне число держав та залежних територій на Африканському континенті – 62 (із них 54 є незалежними). Серед них 10 острівних, 14 внутрішньоконтинентальних й 38 держав із виходом до морів та океанів. Африканський континент об'єднує вкрай неоднорідні у своєму розвитку території.

Майже усі країни Африки є республіками (за винятком декількох держав, що залишаються конституційними монархіями). Серед адміністративно-територіального устрою держав переважає унітарний над федеративним. Хоча варто відмітити, що на Африканському континенті все більше набуває популярності у політико-правовому контексті ідея федерації. У країнах Східної Африки федералізм набув вже практичного застосування як на внутрішньому, так й на міждержавному чи регіональному рівнях. У Ефіопії діє система «етнічного» федералізму, у Сомалі формуються федеративні політичні інституції. Нові тенденції у інституційно-політичному розвитку щодо федеративного типу державного устрою поширюються й у Республіці Кенія. Можемо констатувати посилення тенденції до зміни державного устрою Кенії у напрямку децентралізації за етнорегіональним принципом⁷. Федералізація, що торкнулася Східноафриканського регіону у цілому, втілилася у створенні Східноафриканського співтовариства. Однією із базових цілей якого визначено формування політичної федерації під гаслом «Один народ, одна доля».

У політичному плані Африка – наймолодший регіон світу. Середній вік розміщених тут держав, без урахування Ефіопії, єдиної, що зберігала свою державність протягом двох тисячоліть – 50-70 років. Переважна більшість держав утворилася після знищення колоніальних імперій європейських метрополій у другій половині ХХ ст. Початок «другого звільнення» Африки було покладено усуненням однопартійної монополії влади та встановленням багатопартійної виборчої системи. Піонером у цьому стала Намібія. Згодом склалася чітка перманентна тенденція ситуації: до кінця ХХ ст. у 45 країнах були проведені вибори на багатопартійній основі.

Після отримання незалежності у африканських країнах починає складатися нова система політичної влади, виразом якої став формально-правовий аспект: прийняття конституції, формування адміністративних й правових інституцій місцевих органів влади тощо. Конституційно-правова модель відображала ряд суттєвих елементів механізму влади колишніх метрополій, а також США та СРСР. Це була спроба перенести на африканський ґрунт західні політичні інституції та партії, які не відповідали очікуванім соціально-економічним та політичним умовам.

Для прикладу, у британській колоніальній системі передбачалася самоуправління протекторатів і колоній під загальним управлінням генерал-губернаторів чи так званих верховних комісарів, які переймалися інтересами корони й уряду Британії. У колоніях Британії сформувалася партійна система й відбувалися вибори до представницьких органів кожної із колоній. Тобто, на момент

⁶ Добронравин, Н., Илянин, В., Маслов, А. (2009). Зигзаги непредсказуемого развития: Нигерия, Ангола, «Нефтяные Эмираты» Гвинейского залива. *Нефтегазовые экспортеры сегодня и завтра: регионы и страны*, 5, 221-283.

⁷ Карпюк, С. (2019). Специфіка загальносвітових та національних трансформаційних процесів в системі державного управління в умовах його політичної модернізації та демократизації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 1, 43-48.

проголошення незалежності уже були створені політичні системи, які склалися із представників як місцевої африканської еліти, так й колоніальної.

На початку процесів утвердження нових держав проводилися консультації між урядами колишніх колоній, місцевими політичними елітами і урядом метрополії з метою обрання найбільш прийнятної форми правління й устрою для кожної. Здобувши незалежність в минулому протекторати і колонії входили до Співдружності націй. Значна частина проголошувала себе конституційними монархіями на чолі з Єлизаветою II, королевою Великобританії та королівств Співдружності. Деякі (наприклад Зімбабве) здобували республіканську форму правління.

Інтереси Британії в королівствах Співдружності представляв генерал-губернатор, якого призначала королева із представників місцевої політичної еліти. Протекторати Басутоленд (нині Королівство Лесото) та Свазіленд (Королівство Есватіні), Занзібар (нині частина Республіки Танзанія) залишилися традиційними монархіями у складі Співдружності, Уганда й Бечуаналенд (Республіка Ботсвана) проголосили республіку. Уряди очолювали лідери політичних партій, що здобували перемогу на виборах до парламентів, які проходили до моменту проголошення незалежності. Серед небагатьох держав, що вибрали республіканську форму правління, лише Ботсвана утвердилася як президентська республіка на чолі з Серетсе Кхамою, колишнім прем'єр-міністром протекторату Бечуаналенд⁸.

Швидко стало зрозуміло, що політичний устрій, узгоджений до проголошення незалежності не відповідає африканській дійсності й потребує трансформацій. Зокрема, конституційні монархії перетворювалися на республіки. Наприклад, Нігерія проголосила парламентську республіку, президентом якої обрали колишнього генерал-губернатора періоду Королівства Нігерія Ннамді Азікве, очільником уряду залишився Абубакар Балева, прем'єр-міністр уряду Королівства Нігерія. Ще одним зразком трансформацій політичних систем може слугувати Гана, яка перетворилася на президентську республіку на чолі з Кваме Нкрумою, першим й останнім прем'єр-міністром Королівства Гана, згодом ця посада була ліквідована.

Наступним етапом трансформації політичних систем став перехід від парламентських республік до президентських. Дуже часто такий перехід відбувався як результат державного перевороту. Яскравим прикладом є Нігерія, де до влади у ході військового прийшов генерал Джонсон Агїї-Іронсі, скинувши перед цим полковника Якубу Говона.

Зразком мирного переходу від парламентської до президентської форми правління слугує Зімбабве, де було внесено зміни до Конституції 1987 р., посаду прем'єр-міністра скасована, а посаду президента обійняв колишній прем'єр Роберт Мугабе. Перехід до президентських форм правління обумовлений традиційними формами організації суспільства, де й сьогодні помітну роль відіграють традиційні лідери. Потрібно враховувати також етнічний фактор з потужною роллю у внутрішньо-політичній боротьбі будь-якої африканської держави.

На окрему увагу заслуговує Південно-Африканська Республіка (ПАР), утворена 1910 р. шляхом об'єднання чотирьох британських колоній (Капської, Наталя, Трансваалю і Вільної держави) у домініон Південно-Африканський Союз (ПАС). Держава була конституційною монархією із власним урядом і генерал-губернатором як представником корони. У 1961 р. ПАС трансформувалася у парламентську республіку під новою назвою – Південно-Африканська Республіка. З 1984 р. й до нині ПАР є президентською республікою. При цьому президент одночасно є очільником уряду, якого обирає парламент⁹. Отже, можемо прослідкувати три етапи

⁸ Кухта, В. (2019). Регіональні процеси демократизації на африканському континенті з погляду транзитології та теорії «демократичних хвиль». *Політичне життя*, 3, 122-129.

⁹ Беленко, І. (2020). Трансформація політичних систем африканських країн – членів Співдружності націй. Соціально-політичні проблеми сучасності: V Всеукраїнська наукова конференція студентів і молодих вчених: тези доповідей, Дніпро, 20 березня 2020 р. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 89-92.

трансформації політичних систем у африканських країнах, колишніх колоніях Британії. Першим етапом є перехід від колоніального правління до конституційної монархії. Другий етап – від конституційної монархії до парламентської республіки. Третій етап – перехід від парламентської республіки до президентської республіки, що є більш прийнятним для традиційних африканських суспільств.

На початку XXI ст. понад 30 африканських держав переживають політичні кризи або продовжують перебувати у стані політичної нестабільності. Більшість аналітиків відмічають своєрідне замкнене коло: від бідності й злиденності до прагнення розпалювати військові конфлікти як можливість подолати їх. Прискіпливий аналіз вказує, що у більшості випадків боротьба ведеться не стільки за можливість доступу до природних ресурсів і районів, багатих на корисні копалини, скільки за збільшення обсягів їхнього видобутку та розширення ринків збуту із послідувачим використанням отриманих коштів на придбання озброєння й продовження війн. Своєрідний парадокс: війна за право використання ресурсів заради продовження війни. Найгостріші конфлікти на африканському континенті в останні десятиріччя відбувалися у країнах багатих на ресурси.

Однією з характерних політичних рис розвитку Африканського континенту є панування військово-диктаторських режимів та домінування військових у суспільно-політичному житті, що зумовлює загострення протистояння між різними частинами країни. Військово-диктаторські режими у Африці характеризуються політичною та економічною нестабільністю, насиллям, серією державних заколотів, міжетнічними протиріччями, гонкою озброєнь, зростанням політичної ролі армії у суспільстві, диктаторськими методами правління, корупцією.

Потрібно розуміти й ту потужну роль, яку відіграє «військова економіка», не зважаючи на те, що значна частина війн на континенті зумовлена глибокою кризою державної легітимності та прорахунками у системі управління. В ряді випадків, як довели конфлікти в Демократичній Республіці Конго, Ліберії, С'єрра-Леоні й інших країнах, очільники держав під виглядом допомоги одній або іншій з ворогуючих сторін поширювали свій вплив на непідвладні їм території, спираючись на армії, що переважно складалися із найманців. Це дозволяло встановлювати контроль над експортом алмазів, золота, цінних мінералів, нафти, деревини та інших матеріалів заради власного збагачення. Більше того, рядовим учасникам конфліктів війна також гарантувала швидке й суттєве покращення власного економічного стану.

Напрошується припущення: базовим мотивом конфлікту та основною перешкодою його врегулювання є те, що жодна із сторін не зацікавлена у відмові від джерел швидкого збагачення. Значна частина африканців розглядає війни як шлях не до погіршення економічної ситуації, а навпаки – покращення. Багато сторін зацікавлені у продовженні конфліктів. Окрім безпосередніх учасників, як місцевих лідерів, так і військових громадян, свої мотиви мають й іноземні та транснаціональні корпорації, торговці та перевізники озброєння, найманці, а також ті фірми, що забезпечують зацікавлені сторони.

В умовах війн та анархій створюються сприятливі ситуації для торговців людьми та наркотиками, криміналітету та фінансистів, що займаються відмиванням грошей, вигідно це і банкам, які зацікавлені у вільному русі капіталів та швидкому отриманню прибутків у районах, охоплених війною. З'явилася навіть окрема категорія осіб, названа «лорди бідності» – це організації та особи, які збагачуються у результаті привласнення гуманітарної допомоги від держав-донорів. Все це підштовхує до думки про перманентність ситуації в країнах Африканського континенту – занадто багато зацікавлених сторін¹⁰.

Політична система більшості сучасних країн Африки носить авторитарний характер. На території країн Африканського континенту вони існують переважно у

¹⁰ Бельська, Т. (2008). Демократичний транзит: специфічна риса сучасного суспільно-політичного процесу. *Актуальні проблеми державного управління*. 2, 78-83.

формі військових або цивільних диктатур. Спостерігаємо перманентну циклічність чередування військових та цивільних диктатур у політичній системі африканських держав. Яскравим прикладом може слугувати історія Судану, яка переживає подібні «трансформації» практично з моменту проголошення незалежності у 1956 р. і до сьогодні.

Лідер Судану 75-річний Омар аль-Башир утримував владу майже 30 років (1989-2019 рр.). Політична трансформація, узгоджена після його відставки, мала привести до виборів у кінці 2023 р. За роки його правління у результаті тривалої громадянської війни країна розділилася на дві частини – власне Судан і Південний Судан, який проголосив незалежність у 2011 р. Громадянське протистояння у Південному Судані розпочався у 2013 р., коли президент країни Салва Кіір звільнив свого заступника Рієка Мачару, звинувативши його в організації перевороту. На тлі зростання напруги між військовими та цивільною перехідною владою восени 2021 р. у Судані відбувся черговий військовий переворот. Заарештовано членів перехідного цивільного уряду, зокрема прем'єр-міністра, та оголошено надзвичайний стан в країні. Повернення до цивільного правління очікується після виборів 2023 р. Катастрофічний результат такої перманентності – це біженці та внутрішні переселенці, трагізму ситуації надає та обставина, що переважну більшість із них становлять діти. Масштаби вражають своїми цифрами – понад 1 мільйон дітей за даними ООН, що дозволяє говорити про глобальну гуманітарну кризу і не лише на Африканському континенті.

Восени 2021 р. військові Гвінеї оголосили про повалення влади 83-річного президента країни Альфи Конде, який позиціонував себе як опозиціонер, боровся із авторитарними правителями цієї західноафриканської держави. У 2010 р. став першим демократично обраним лідером країни, яка вважається однією із найбідніших у світі. Проте згодом його правління теж почало скочуватися до авторитаризму. Перед виборами 2020 р. Альфа Конде «провів» нову конституцію, яка дозволила йому обійти обмеження щодо двох термінів на посаді президента та переобратися на третій термін незважаючи на протести. Військова хунта призупинила дію Конституції, розпустила уряд й інші політичні інституції та сформувала «Національний комітет єднання та розвитку» для управління країною. Лідер військового перевороту Мамаді Думбуя пообіцяв підготувати нову конституцію. Свої дії новий лідер обґрунтував спираючись на цитату экс-президента Гани Джеррі Ролінгса, який у свій час теж був лідером військової хунти, проте згодом повернув країну до демократичного правління: «Якщо народ чавлять власні еліти, він звертається до армії, щоб вона повернула народу свободу». За 2021 рік це стала четверта спроба військового перевороту у країнах Західної Африки.

Навесні 2021 р. взяли владу до своїх рук і військові у Чаді, де при владі 31 рік перебував Ідріс Дебі, який помер у ході сутичок. Упродовж наступних 18 місяців країною керуватимуть військові. Незмінним президентом країни Ідріс Дебі став після збройного повстання у 1990 р. Він був союзником Франції та інших західних держав у боротьбі із джихадистами у регіоні Сахелю. Свою виборчу програму Ідріс Дебі побудував на ідеях збереження миру і безпеки у регіоні. Правління даного представника складалося «із нескінченної серії внутрішньодержавних заколотів, трьох спроб державного перевороту, повстань регіональних еліт, вторгнень найманців, гроху-воєн у Судані й Лівії, протидії терористичним вилазкам Боко Харам». На думку африканіста О. Мішина – «Дебі належить до «канонічних африканських автократів», хоча президенту вдалося створити відносно боєздатну армію і впливати на процеси у сусідніх державах»¹¹.

Проте навіть фактично моноетнічний склад населення у окремих країнах не гарантує політичну стабільність, бо в одних можуть загостритися кланові конфлікти або перебування різних частин держави у складі різних метрополій у минулому.

¹¹ Мішин, О. (2011). Особливості формування та функціонування безпекових механізмів Африканського Союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 95(1), 13-17.

Висновок. Стабільність розвитку держав регіону є гарантом провідної ролі та визначального місця у системі існування як у континентальних, так і позаконтинентальних межах. Характерним політичним трендом кінця XX – початку XXI ст., що його стимулюють світові процеси глобалізації, стає значне поширення ідейних цінностей ліберальної демократії та розбудова на цій основі демократичних держав. Проте стабільність демократичної системи у багатьох країнах поки ще у майбутньому. Демократія знаходиться там у зародковому стані, й спроби її зміцнення не завжди приводять до очікуваного результативного успіху. Безперечно, Африка потребує максимально можливої підтримки та допомоги у досягненні стабільності. Водночас Африканський континент повинен сам визначитися, що для нього є оптимально прийнятним, та надати йому конкретних форм, у тому числі й політичних.

REFERENCES

- Bielienco, I.** (2020). Transformatsiia politychnykh system afrykanskykh krain – chleniv Spivdruzhnosti natsii. [Transformation of the political systems of African countries – members of the Commonwealth of Nations]. *Sotsialno-politychni problemy suchasnosti: V Vseukrainska naukova konferentsiia studentiv i molodykh vchenykh: tezy dopovidei, Dnipro, 20 bereznia 2020 r.* Dnipro: Universytet imeni Alfreda Nobelia, 89-92 [in Ukrainian].
- Bielska, T.** (2008). Demokratychnyi tranzyt: spetsyfichna rysa suchasnoho suspilno-politychnoho protsesu. [Democratic transit: a specific feature of the modern socio-political process]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 2, 78-83. [in Ukrainian].
- Dobronravyn, N., Ylianyn, V. & Maslov, A.** (2009). Zigzagi nepredskazuemogo razvitiya: Nigeriya, Angola, «Neftyanyie Emiraty» Gvineyskogo zaliva. [Zigzags of unpredictable development: Nigeria, Angola, «Oil Emirates» of the Gulf of Guinea.]. *Neftegazovyye eksporteryi segodnya i zavtra: regionyi i strany* 5, 221-283. [in Russian].
- Hantington, S.** (2006). *Tretya volna demokratii. Teoriya i praktika demokratii. Izbrannyye tekstyi.* [Third Wave of Democracy. Theory and practice of democracy. Selected texts]. Moskva: Ladomir [in Russian].
- Harbar, R.** (2020). Kontynent velykykh mozhlyvostei i velykykh vyklykiv. 25 travnia ves svit bude vidznachaty 60 rokiv Dnia Afryky. [A continent of great opportunities and great challenges. On May 25, the whole world will celebrate 60 years of Africa Day]. *Den*, 13 travnia. [in Ukrainian].
- Harbar, R.** (2018). Shchob zrozumity, kudy rukhaietsia svit, potribno prydyvyty do... Afryky, yaka znovu staie polihonom heopolitychnykh zman. [To understand where the world is moving, you need to visit... Africa, which is once again becoming a training ground for geopolitical competitions]. *Den*, 23 travnia. [in Ukrainian].
- Karpiuk, S.** (2019). Spetsyfika zahalnosvitovykh ta natsionalnykh transformatsiinykh protsesiv v systemi derzhavnoho upravlinnia v umovakh yoho politychnoi modernizatsii ta demokratyzatsii. [The specifics of global and national transformational protests in the state administration system in the conditions of its political modernization and democratization]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 1, 43-48. [in Ukrainian].
- Kukhta, V.** (2019). Rehionalni protsesy demokratyzatsii na afrykanskomu kontynenti z pohliadu tranzytolohii ta teorii «demokratychnykh khvyl». [Regional processes of democratization on the African continent from the point of view of transilology and the theory of «democratic waves»]. *Politychne zhyttia*, 3, 122-129. [in Ukrainian].
- Mishyn, O.** (2011). Osoblyvosti formuvannia ta funktsionuvannia bezpekovykh mekhanizmv Afrykanskooho Soiuzu. [Features of the formation and functioning of the security mechanisms of the African Union]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 95(1), 13-17. [in Ukrainian].
- Oliinyk, Yu.** (2016). Natsionalni interesy Ukrainy v Afrytsi: chynnyky prysutnosti ta perspektyvy rozvytku. [National interests of Ukraine in Africa: factors of presence and development prospects]. *Stratehichni priorytety*, 1 (38), 22-30. [in Ukrainian].
- Radchenko, O.** (2009). Demokratychnyi tranzyt yak mekhanizm reformuvannia derzhavnoho upravlinnia: svitovi modeli ta problemy zastosuvannia. [Democratic transit as a mechanism for public administration reform: world models and problems of application]. *Naukovyi visnyk*, 3, 21-32. [in Ukrainian].

- Rostou, D.** (2005). *Perekhody do demokratii: sprobna stvorennia dynamichnoi modeli*. [Transitions to democracy: an attempt to create a dynamic model]. Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian].
- Tsivatyi, V.** (2020). *Afryka v suchasnomu politsentrychnomu sviti: ukrainskyi vymir (instytutsionalnyi dyskurs)*. [Africa in the modern political-centric world: the Ukrainian dimension (institutional discourse)]. Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn ta mizhnarodnoho prava: materialy Vseukrainskoi nauk. onlain-konf. z mizhnarodnoiu uchastiu, m. Kyiv, 29 zhovtnia 2020 r.,12-16. [in Ukrainian].

Liudmyla Lanoviuk,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6483-101X>

Key aspects of state formation in countries African continent in XX-XXI centuries

The article talks about the process of formation of states in Africa continent in the 20th-21st centuries: characteristic regional features and typical onescontinental features. The countries of the African continent play today an important role in the modern political map of the world. The continent declared itself as a training ground for geopolitical competitions of leading international actors. The continent has an interesting historical past related to the period of European colonization. Your several waves left a historical and civilizational trace in the development of the continent immigrants. African peoples in the course of historical development repeatedly were influenced by both Islamic and Christian civilizations. IN as a result of colonial conquests of the African continent at the beginning of the 20th century Art. almost 90% of the territory was under the control of European states. The result of «management» of metropolises was a number of problems with which faced by African states in the post-colonial period. Period decolonization began after World War II and continued successfully during the second half of the 20th century. One of the significant achievements was education newly independent states. In the 21st century African states entered economy and remained a region of permanent political instability. We are also observing positive changes in the political transformation African society towards democracy. However, the stability of the democratic systems in many countries are still in the future. Democracy is there it is still in its infancy and attempts to strengthen it do not always lead to success.

There is no doubt that Africa needs the maximum possible support and assistance in achieving stability. At the same time, the African continent must decide for itself what is optimally acceptable for it, and give it specific forms, including political ones.

Keywords: African continent, colony, decolonization, state, political regime, war